

Proučavajući omladinski desni ekstremizam bilefeldski pedagog Vilhelm Hajtmejeru svom poznatom longitudinalnom istraživanju političke socijalizacije omladine u Nemačkoj od 1985. do 1990. kao glavni razlog rasta ove pojave uočio je krizu kapitalističkih vrednosti i krizu osećanja identiteta kod mladih, koje odsustvo oslonca goni desnici jer im ova nudi očigledna i jednostavna rešenja (nonkonformizam, poricanje službenih normi i sklonost militarizmu). Kada nestane sigurnosti i nastupi kriza poverenja u politički sistem i njegove vrednosti, preostaje samo mogućnost da se bude Nemač, pa rastu izgledi za prihvatanje nasilja kao izlaza iz stanja nesigurnosti. Fašizam postaje manje upadljiv u opštem okviru dnevnog liberalnog žargona prožetog trijumfalističkim antikomunizmom. Tu se nova desnica diferencira prema stupnju šovinističke ekskluzivnosti, udela arhaičnog konfesionalizma i čvrstoručanske agresivnosti.

Uporedna istraživanja savremenog desnog ekstremizma u Evropi potvrdila su ove načelne Hajtmejerove pretpostavke. Razlike postoje u stupnju osećanja ugroženosti, objekata agresije, kanala manipulisanja i kontrole desnog nezadovoljstva. Desni ekstremizam je "uzročno uslovljeni kaos", tj. strukturna, ali ne uvek predvidljiva reakcija sistema kom je zajednički obrazac nezadovoljstvo – razočarenje – agresija: u Nemačkoj se hrani strahom od ugroženosti imućnih (šovinizam obilja), uticaja stranaca (Fremde raus), na Balkanu manipulativno održavanim strahom za opstanak u ratnom etničkom čišćenju, u Francuskoj strahom od imigranata, globalizacije i Nemačke, u Italiji strahom razvijenog severa od eksploatacije juga i sl. Svuda se stvara autoritarna predispozicija kao mešavina osećanja ugroženosti, zova za čvrstom rukom i šovinističke agresivnosti.

Nije zadatak ovoga priloga da pruži iscrpnu sliku savremenih fašističkih i ultradesnih pokreta, već da skrene pažnju na neke slične strukturne izvore i ciljeve. Pri tome bi trebalo voditi računa o različitom uticaju fašističke prošlosti i raznolikim društvenim protivrečnostima unutar pojedinih evropskih zemalja koje oblikuju ispoljavanje i prihvatanje desnog ekstremizma. Savremena evropska radikalna desnica ne deluje više u tradicionalnim oblicima hijerarhijske partije sa harizmatiskim vođom i paramilitarističkim jurišnim trupama, već opstaje kao decentralizovana mreža različito institucionalizovanog ekstremno desnog raspoloženja, koje se samo u naročitim uslovima čvršće ideološki i politički organizuje. U Evropi ultradesni potencijal je u različitom stupnju eksplozivan, a na Balkanu je difuzno rasut, pa mu je eksplozivnost manje upadljiva zbog razbuđenog nacionalnog romantizma. Što je nacionalni interes upadljiviji prioritet, a nacionalne napetosti žešće, to je kritičnost prema fašizmu niža. Ultradesničarski mentalitet različito se ispoljava kod uličnih skinsa, militantnih stranačkih aktivista, studenata i različitih grupa stvaralačke inteligencije sve do akademija nauka. Bilo bi preterano reći da je i u Jugoslaviji "država na desno oko slepa", već je, po svemu sudeći, na delu manipulativno podsticanje desničarskog raspoloženja, otvorena saradnja sa ekstremnom desnicom i njeno držanje pod kontrolom (vladajuća partija ekstremnu desnicu hapsi, toleriše, manipulativno koristi protiv ostalih političkih stranaka, a u nuždi ulazi u koaliciju sa njom). Slično je i u drugim državama gde vladajuće grupe doziraju stupanj šovinizacije u skladu sa svojim interesima (u Nemačkoj prevladava defanzivni kulturni nacionalizam, na Balkanu se tolerišu otvoreni etnički progoni i genocidi). Nova ultradesna evropska internacionala, Žirinovski (Rusija), Slota (Slovačka), Vadim (Rumunija), Šešelj (Jugoslavija), Đapić/Tuđman (Hrvatska), Jelinčič (Slovenija), Hajder (Austrija), Le Pen (Francuska) uprkos idejnoj srodnosti u organizacionom pogledu je manje homogena od